

DE ORCHIDEËN IN ZUID LIMBURG; RESULTATEN VAN EEN TOTALE INVENTARISATIE IN 1980

DEEL 2

door

C.A.J. KREUTZ

Achterdenwinkel 281, 6372 RP Schaesberg

Dactylorhiza incarnata (L.) Soó**Vleeskleurige orchis**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 0

De Vleeskleurige orchis is in Zuid-Limburg altijd al een zeldzame verschijning geweest. Ik heb de soort nog tot voor een drietal jaren aangetroffen nabij Wijlré in een drassig weiland. Hier kwamen elk jaar toch wel zo'n 30 zeer krachtige planten tot bloei. Helaas is het terrein met puin volgestort om daarna een parkeerplaats te worden. *D. incarnata* is er, samen met een groot aantal andere zeldzame planten verdwenen. En hiermee verdween ook de laatste vindplaats van deze soort in Zuid-Limburg. Overigens komt de Vleeskleurige orchis elders in Nederland nog wel hier en daar in geschikte gebieden massaal voor. Figuur 3.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-23	Wijlré	Molinio-A	desasteus	0

Dactylorhiza maculata (L.) Soó subsp. *maculata*.**Gevlekte orchis**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 9.

De Gevlekte orchis komt in geheel Nederland voor

en ook in Zuid-Limburg zijn nog een aantal vindplaatsen waarvan sommige met zeer veel exemplaren. Typisch is dat ik de Gevlekte orchis aangetroffen heb in vier biotopen! Zelfs op een kalkgraslandhelling komt zij massaal voor. Op deze helling, in de gemeente Wijlré, blijft het totale aantal planten vrijwel constant.

Op de Brunsummerheide, vroeger een rijke vindplaats, zijn nog enkele stukjes overgebleven waar men *D. maculata maculata* kan aantreffen, zij het in gering aantal. Dit komt mede door de steeds toenemende recreatiedruk die hier vooral in de weekends erg hoog is.

In het Savelsbos kan men de Gevlekte orchis zelfs aantreffen in het Eiken-haagbeukenbos maar in 1980 vond ik hier nog slechts 4 bloeiende planten. Nabij Cottessen komt *D. maculata maculata* voor in een bronweide waar men in het voorjaar ook vele exemplaren van de Breedbladige orchis (*D. majalis*) kan vinden. Figuur 1 en 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Valkenburg	Molinio-A.	bevredigend A	56
62-53	Hoensbroek	Molinio-A.	bevredigend C	253
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend T	588

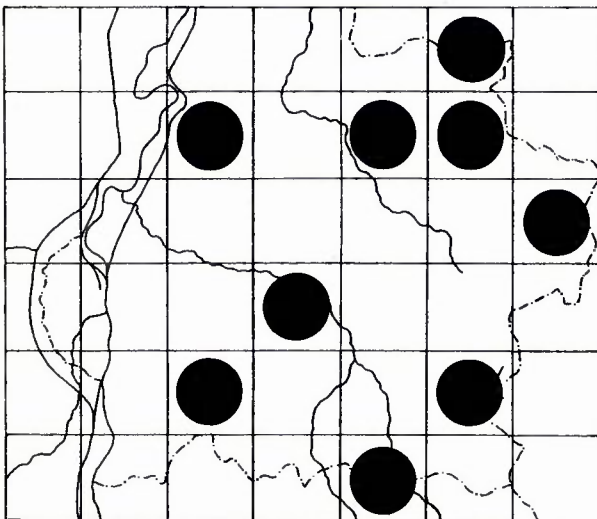

Fig. 1. *Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata* in Zuid-Limburg.

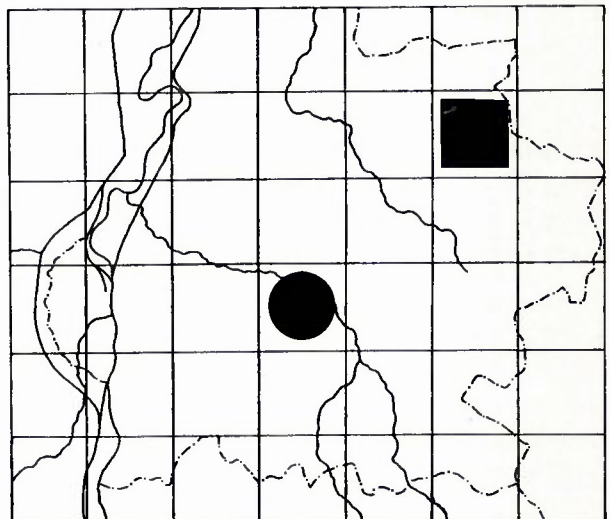
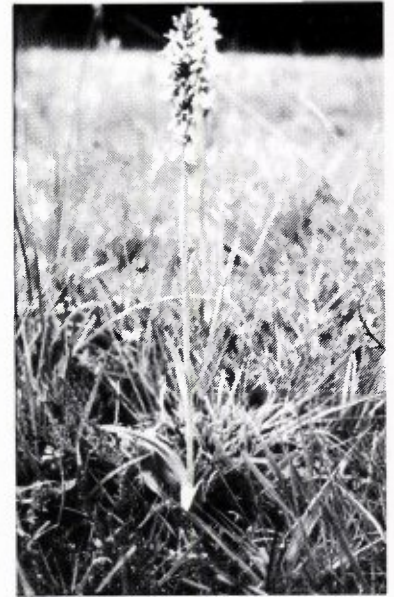

Fig. 2. *Dactylorhiza fuchsii* en *D. maculata* subsp. *maculata* x *D. fuchsii* (●) en *D. maculata* subsp. *elodes* (■) in Zuid-Limburg.

Fig. 3. *Dactylorhiza incarnata*.Fig. 4. *Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata*.Fig. 5. *Dactylorhiza maculata* subsp. *elodes*.

62-22	Valkenburg	Molinio-A.	bevredigend T	13
62-22	Wijlre	Mesobr.	bevredigend C, A3	20
62-15	Kerkrade	Molinio-A.	bedreigd A2	50
60-44	Schinveld	Molinio-A.	bedreigd A8	10
60-51	Elsloo	Molinio-A.	bedreigd A8	17
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	3
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	2
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend	5
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend	2
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	2
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend T	61
62-31	Gronsveld	Querce.	bevredigend A6	4
62-43	Mechelen	Montio-C.	bevredigend	30
62-34	Vaals	Molinio-A.	bevredigend	151
				1267

Dactylorhiza maculata (L.) Soó subsp. *elodes* (Griseb.) Soó

Tengere heideorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

Vroeger was de Tengere heideorchis op de Brunssummerheide een algemene verschijning. Helaas zijn door ontginning de aantallen planten sterk afgenomen. In 1980 waren nog slechts enkele exemplaren over. Gelukkig zijn de vindplaatsen nu tot beschermd gebied verklaard zodat de Tengere heideorchis weer in aantal zal kunnen toenemen. Elders in Nederland kan men deze soort nog veelvuldig aantreffen, o.a. in Drenthe en Overijssel.

Figuur 2 en 5.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	7
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	1
				8

Dactylorhiza fuchsii (Druce) Soó

Bosorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

Deze prachtige slanke soort is op sommige vindplaatsen in Zuid-Limburg massaal aanwezig. *D. fuchsii* is o.a. bekend van een vindplaats nabij Wijlre waar zij in grote getale voorkomt op een kalkgraslandhelling terwijl ook enkele honderden exemplaren groeien in het Eikenhaagbeukenbos (vooral op de open plaatsen) dat hieraan grenst. Recent is de soort nog op twee andere plaatsen verschenen. Ook heb ik de Bosorchis aangetroffen in de berm van de autoweg Maastricht-Heerlen. Daar is zij inmiddels verdwenen. Behalve in Zuid-Limburg zijn de afgelopen jaren ook enkele exemplaren aangetroffen in Zeeland in een wegberm. In de rest van Nederland komt deze soort niet voor. Figuur 2 en 6.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wijlre	Mesobr.	bevredigend C	6109
62-22	Wijlre	Mesobr.	bevredigend T	2410
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend	3
62-22	Valkenburg	Mesobr.	bevredigend T	1

8523

Fig. 6. *Dactylorhiza fuchsii*.Fig. 7. *Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata* x *D. fuchsii*.Fig. 8. *Dactylorhiza majalis*.

Dactylorhiza maculata (L.) Soó subsp. *maculata* x *D. fuchsii* (Druce) Soó.

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

Van deze bastaard, die ik pas in 1980 vond, komen zo'n vijftig planten voor op een vindplaats waar ook beide ouders staan. Deze planten zijn erg moeilijk te determineren. Het betreft hier de enige plaats in Nederland waar deze bastaarden zijn aangetroffen. Figuur 2 en 7.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wijlré	Mesobr.	bevredigend	± 50

de Breedbladige orchis in Zuid-Limburg aanwezig maar twee ervan zullen zeker in de loop van de volgende jaren verdwijnen!

In de rest van Nederland kan *D. majalis* voorkomen op natte, voedselrijke grond. Vooral op Texel en in Drenthe heb ik prachtige populaties aangetroffen. Figuur 8 en 9.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-53	Hoensbroek	Molinio-A.	bedreigd A	2
62-43	Mechelen	Montio-C.	bevredigend	117
62-33	Mechelen	Molinio-A.	bedreigd A8	1
62-12	Hulsberg	Molinio-A.	bevredigend T	141
				261

Dactylorhiza majalis (Rchb.) Hunt & Summerh.

Breedbladige orchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 4

Deze prachtige paars bloeiende orchidee gaat in Zuid-Limburg snel achteruit. Dit komt vooral vanwege het feit dat de natte en voedselrijke plaatsen die zij nodig heeft schaarser worden. Op enkele plaatsen is de soort dan ook recent verdwenen. Op een plaats waar ik in 1973 nog 91 planten telde was er in 1980 geen een meer te vinden. In 1980 trof ik gelukkig wel een nieuwe vindplaats aan in de buurt van Hulsberg die nu speciaal voor *D. majalis* in stand wordt gehouden. Op een klein stukje grond stonden daar 141 planten prachtig in bloei. Nabij Cottessen is ook nog een prachtige populatie aanwezig die vooral interessant is omdat het een brongebied betreft.

Op dit ogenblik zijn nog maar vier vindplaatsen van

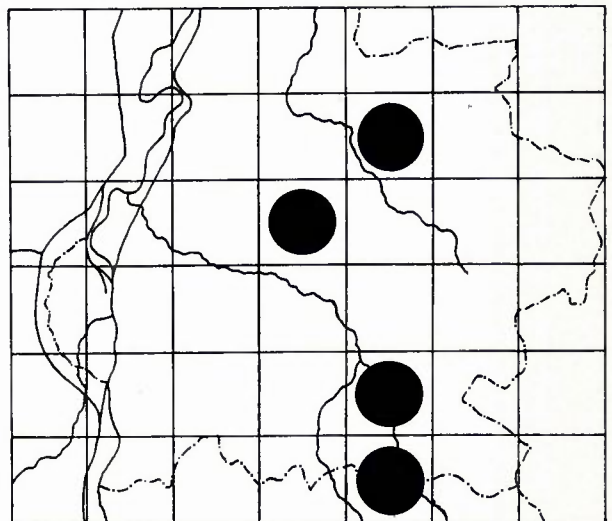
Fig. 9. *Dactylorhiza majalis* in Zuid-Limburg.

Fig. 10. *Epipactis atrorubens*.Fig. 11. *Epipactis muelleri*.Fig. 12. *Epipactis palustris*.*Epipactis atrorubens* (Hoffm) Besser**Bruinrode wespenorchis**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

E. atrorubens is een soort die voorkomt op kalkrijke bodem. Vindplaatsen zijn mij o.a. bekend in de Duitse Eifel en in België. Vele honderden exemplaren komen nu nog voor op het Belgische gedeelte van de Pietersberg. Een belangrijke vindplaats daar is echter de laatste jaren verdwenen door uitbreiding van het Albertkanaal. Maar nabij Lanaye kan men deze soort nog veelvuldig, samen met de Poppenorchis, aantreffen. Het is dan ook vreemd dat *E. atrorubens* tot voor kort in Zuid-Limburg niet werd aangetroffen. De opgave door Bethlem voor D'n Observant berust m.i. op een vergissing. Op de aangegeven plaats heb ik in 1980 alleen *E. helleborine* gevonden.

In 1980 heb ik *E. atrorubens* echter wel gevonden in de gemeente Eys op een kalkgraslandhelling. Het betrof hier vier planten die zo'n veertig centimeter hoog waren. Het is heel goed mogelijk dat de Bruinrode wespenorchis hier al eerder voorkwam maar dat zij niet werd opgemerkt. Ik bezoek deze plaats namelijk meestal in het voorjaar omdat dan het Soldaatje (*O. militaris*) bloeit; *E. atrorubens* bloeit echter twee maanden later.

Buiten het Krijt-district komt de Bruinrode wespenorchis niet in Nederland voor. Figuur 10 en 13.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-23	Eys (Wylré)	Mesobobr.	bevredigend T	4

Epipactis helleborine (L.) Crantz.**Breedbladige wespenorchis**

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 34.

De Breedbladige wespenorchis is een van de meest voorkomende orchideeënsoorten in Nederland. Onderstaande tabel geeft slechts enkele vindplaatsen waar nog erg veel exemplaren staan, maar ook elders komt de soort nog veel voor.

Ik heb bloeiende planten aangetroffen op kalkgraslandhellingen, op stortplaatsen, op de Brunssummerheide, in dennenbossen, in Eikenhaagbeukenbossen en in tuinen.

Er zijn planten die meer dan een meter hoog worden en meer dan honderd bloemen dragen. De rijkste vindplaats is die in de gemeente Wylré waar vierhonderd bloeiende planten geteld werden. Op de Brunssummerheide trof ik planten aan met een dubbele lip. Elders in Nederland is de Breedbladige wespenorchis niet zeldzaam en nog op vele plaatsen aanwezig. Figuur 13.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wylré	Mesobr.	stabiel T	411
62-22	Valkenburg	Quercetal	bevredigend C	150
62-15	Kerkrade	Quercetal	bevredigend C	134
62-13	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend C	14
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	89
62-14	Heerlen	Molinio-A.	bedreigd A2	14
62-13	Voerendaal	Querceto.	bedreigd A2	118
60-54	Brunssum	Querceto.	bevredigend T	211
61-38	Maastricht	Querceto.	bevredigend T	11

Epipactis muelleri Godfery

Müllers wespenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

Enkele jaren geleden is *E. muelleri* voor het eerst aangetroffen in de gemeente Eys. Waarschijnlijk komt deze soort hier al langer voor maar is dit niemand opgevallen omdat *E. muelleri* veel op *E. helleborine* lijkt. Het verschil is echter dat bij *E. muelleri* het epichilium (= eindingse deel van de door overdwarse insnoering tweedelige lip) ongeveer even breed als lang of iets breder is en driehoekig of hartvormig, rose tot groenachtig wit, met zwakke en gladde bultjes. Het hypochilium (= basale deel van de lip) is van binnen purperkleurig en vaak glimmend door de nectar. Een rostellum (= onvruchtbare, anders ontwikkelde stempel) ontbreekt.

Het aantal planten van *E. muelleri* neemt de laatste jaren af: het betreft hier een kleine kwetsbare vindplaats die bloot staat aan de recreatiedrukke. Veel mensen kiezen juist dit plekje uit voor een picknick waardoor vele planten vertrapt worden. Ook de landbouwer van het aangrenzende perceel kijkt niet zo nauw en ploegt regelmatig een stukje van deze vindplaats om. Het wordt dan ook dringend noodzaak om deze vindplaats, de enige in Nederland, beter te beschermen. Het terrein herbergt bovendien tal van andere zeldzame planten.

Eenmaal zou Müllers wespenorchis ook in het Savelsbos zijn aangetroffen maar zij is daar allang verdwenen.

Het hoofdverspreidingsgebied van deze soort ligt in de Duitse Eifel waar zij op enkele plaatsen nog

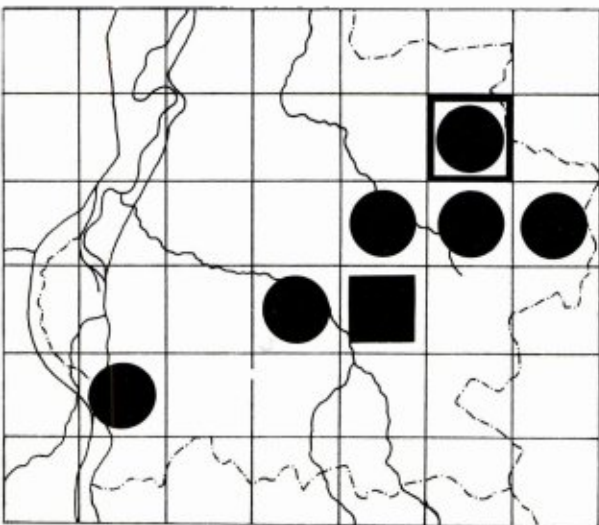

Fig. 13. *Epipactis atrorubens* en *E. muelleri* (■), *E. helleborine* (●) en *E. palustris* (□) in Zuid-Limburg.

veelvuldig voorkomt. Figuur 11 en 13.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-23	Eys	Mesobr.	bedreigd A247	23

Epipactis palustris (L.) Crantz.

Moeraswespenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

De Moeraswespenorchis is een soort die in heel Nederland aan te treffen is in vochtige graslanden. In Zuid-Limburg komt *E. palustris* alleen nog op enkele plaatsen op de Brunssummerheide voor. Op de rijkste vindplaats neemt zij sterk in aantal toe en telde ik in 1980 178 planten. In het najaar waren echter enkele planten uitgestoken!

Tussen *E. palustris* stonden ook grote aantallen van *E. helleborine* wat aanleiding was om intensief naar bastaarden te zoeken. Alle planten bleken echter zuiver.

Hopenlijk kan men over enkele jaren deze soort hier nog aantreffen: de recreatiedrukke neemt echter sterk toe. Een ernstige bedreiging vormen bovendien de vele bomen die rond deze vindplaats staan en die veel water gebruiken zodat de kans groot is dat het vochtige grasland te droog zal worden voor *E. palustris*. Figuur 12 en 13.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bedreigd A2	2
60-54	Brunssum	Molinio-A.	bevredigend C	178
				180

* **biotoop:** Mesobr. = Mesobrometum (kalkgrasland), Querceto. = Querceto-carpinetum (Eiken-haagbeukenbos), Molinio-A = Molinio-Arrhenateretea (vochtig grasland) Montio-C = Montio-Cardaminetea (brongemeenschap), Quercetal. = Quercetalia robori petraeae (Eiken-orde).

* **toestand:** A1 = afname door slecht beheer, A2 = afname door overmatige betreding, A3 = afname door eenzijdige beheersmethode, A4 = afname door landbouwvergiftiging (o.a. mest), A5 = afname door verdringing door struikgewas, A6 = afname door dichtgroeïend bos, A7 = afname door grensoverschrijding in de landbouw, A8 = afname door dalende waterpiegel, C = Constant, T = toename, T1 = aankoop door natuurbeschermingsvereniging.

Summary

THE ORCHIDS IN SOUTH-LIMBURG; RESULTS OF AN INVENTORY IN 1980.

During 1980 the author carried out a complete inventory of the orchids in South-Limburg. All flowering plants were located and counted. The results are given in a series of articles of which the last one will contain a more detailed summary. The first article appeared in Natuurhist. Maandblad, 1981, 70 (2):35-39.